

Germiyanoğulları Şair-Düşünürü Kadı Ahmet Dâî'nin Poetik Hikmeti

● Doç.Dr. İrfan Görkaş

Germiyân Şairi Ahmet Dâî

Ahmet Dâî, Germiyanoğulları şair ve düşünürlerindedir. On dördüncü yüzyılın sonu ile on beşinci yüzyılın başında yaşadığı, 824/1421'den sonra vefat ettiği belirtilmektedir. Germiyân'da ve Kütahya'da kadılık yaptığı, Germiyanoğlu Emîr Süleyman'ın 1410 yılında öldürülmesi üzerine Çelebi Mehmed'in himayesine girdiği, Çelebi Mehmed'in oğlu Murad'a hocalık yapmak üzere sarayda görevlendirildiği bilinmektedir.

Şair Dâî velûd bir isimdir. Bir biyografi yazısında on dört eser ismine yer verilmektedir. Eserleri içerisinde *Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys es-Semerkandî*, *Miftâhu'l-cenne*, *Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bîr-nâme*, *Tercüme-i Eşkâl-i Nasîr-i Tûsî* (*Tercüme-i Sî fasl fi't-takvîm*), *Teressül*, *Tercüme-i Tezkiretü'l-evliyâ*, *Tercüme-i Tibb-ı Nebevî*, *Vesîletü'l-mülûk fi ehli's-sülûk*, *Farsça Divân*, *Ukudü'l-cevâhir*, *Câmasbnâme*, *Türkçe Divanı ve Çeng-nâme*, *Vasiyyet-i Nüşirevân-ı Âdil be-Pusereş Hürmüz-i Tâcdâr* yer almaktadır (Bk.Günay Kut, Ahmed-i Dâî, TDVİA, İstanbul 1989, c.2, s.56-58). Eserlerinden birincisi ünlü bir tefsirin tercümesi, ikincisi akaid, üçüncüsü hikmetin bir bölümü olan rüya yorumu, dördüncüsü ünlü filozof, astronom, Nasireddin Tusî'nin astronomi ve astrolojiye dair eserinin çevirisi, beşincisi inşa, altıncısı Feridüddin Attar'ın tezkiresinin çevirisi, yedincisi Nebevî tıb, sekizincisi Ayetelkürsi tefsiri, dokuzuncusu Arapça-Farsça manzum bir sözlük, onuncusu Dânyâl peygamberin oğlu Câmasb'ın hayatı, on ikincisi olan Çeng-name ise çeng adı verilen Türklere has bir mûsikî âletinin yapısını alegorik ve mistik bir biçimde anlatmaktadır. Bizim yazımızın temel aldığı eseri ise ünlü İran hükümdarlarından Nuşirevan'ın oğlu Hürmüz'e olan nasihatlerini anlattığı eseridir. Eser, 115 beyitten oluşan Türkçe bir mesnevidir, yani manzum bir eserdir. Tek nüshası, Burdur Vakıf ve Halkevi Kitaplığındaki (Nu:735) Ahmed-i Dâî Külliyyatı içinde yer almaktadır. Emine Yeniterzi tarafından Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi'nde (2006, Sayı 19, s. 1-25) *Ahmed-i Dâî Vasiyyet-i Nüşirevân-ı Âdil be-Pusereş Hürmüz-i Tâcdâr* adıyla yayınlanmıştır.

Poetik İslam Hikmeti Geleneği

Poetik sözcüğü, poet (şair, ozan), poem (şiir, biçim, manzume), poetika (şiir felsefesi) sözcükleri-

nin bir türevidir. Biz onu, "şiirsel ve manzum" karşılığı kullanıyoruz. Başlığımızdaki poetik-hikmet terimi ise 'manzum felsefemiz' anlamına gelmektedir. Bu deyimle kastettiğimiz şey, İslam düşünce tarihinde var olan 'şiirsel düşünme biçimi' yahut 'şiir biçimli düşünc/m/e' geleneği ile bu gelenekte üretilen eserler ve bu eserlerde ortaya konulan 'felsefe ilintili düşüncedir'.

Bir felsefecimiz bu geleneği başlatan kişinin Yunus Emre olduğunu söylemektedir (Burhanettin Tatar, "Doğumunun 770.Yıldönümünde Yunus Emre'de Şiirsel Düşünme Biçimi", *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu*, Ed.H.Bayram Başer, İstanbul 2010, ss.68-71.). Yunus Emre'nin ise Yesevî hikmet çevresine mensup bir şair-düşünür olduğunu, dolayısıyla geleneğin kurucusunun Yesevî olduğunu söyleyebiliriz. Bilindiği gibi Ahmet Yesevî şiirlerine Hikmet adını vermişti. İster Yesevî olsun, ister Yunus Emre olsun, geleneğin ortaya koyduğu poetik hikmetin birinci özelliği, İslam temelli hikmet olmasıdır.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü hikmetin, bir isim olarak bilgelik, amaç, sebep, öğüt verici söz, fizik ve felsefe olmak üzere altı anlamını kaydetmektedir. Poetik İslam hikmeti yahut poetik felsefe geleneğimizin biri İslam, diğeri felsefe olmak üzere iki arka planı vardır.

İslam Hz. Muhammed'e gelen vahyi ve vahyin açıklanması olan hadisleri, felsefe Grek felsefesini, etkin isimleri bakımından öncelikle Aristoteles'i ve hocası Platon'u imlemektedir. Öyleyse poetik felsefemizde, ayetleri ve hadisleri bulmak, felsefeden izler görmek olasıdır. Yani geleneğimiz öncelikle onları içerecek veya atıfta bulunacaktır. İkinci olarak İslam poetik felsefesi daha çok pratik ve didaktik amaçlı Türk dilinde bir gelenektir.

O nedenle poetik hikmette ya felsefenin (hikmet) kendisi veya disiplinleri üzerine düşünmek söz konusudur. Hikmetin kendisi üzerine düşünme, aşağıda Dâî örneğinde ele alınacaktır. Felsefe disiplinleri ise varlık (kozmozoloji, ontoloji), bilgi, ahlak, siyaset veya bilimlere sınıflayıp tanıtmaktır. Bir şair-düşünür olarak Ahmet Dâî'nin *Vasiyyet-i Nüşirevân-ı Âdil*'inde her iki tür hikmeti birlikte bulmak mümkündür. Biz bu yazımızda şairin ikincisinden daha çok birinci tür poetik hikmetine yer vereceğiz.

Dâî'nin Poetik Hikmeti

Ahmet Dâî'nin ilk beyti, poetik hikmete bir çağrıdır. Dâî daha ilk beytinde okuyucudan hikmete nazar etmesini, hikmet sözünden ibret almasını istemektedir. “Gel iy hikmet nasihat işidenler/Nasihahat hikmet ile iş idenler. Nazar kıl ‘ibret al hikmet sözünden/Ne assı âdemün hikmetsüzünden.” Ahmet Dâî'nin çağrısı, nasihat/öğüt hikmetini işitenlerle hikmet nasihatıyla iş görenlerdir. O, hikmetsiz âdemlerle ilgilenmez. Beyitlerinde cevher diğer adıyla mücevher ve söz karşılaştırması yapan Ahmet Dâî, sözün mücevherden daha değerli olduğunu, bu ölçüye kulak verirse incinin kıymetine ulaşacağını belirtmektedir. Peki, söze kulak tutmak ne anlama gelmektedir? Ahmet Dâî'ye göre söze kulak tutmak, sözü öğrenmek; sözü öğrenmek manasını bilmektir. Sözün manası ise okuyucunun kendi varlığındadır.

Ahmet Dâî'nin işaret ettiği kıymetli söz, anlamlı söz, anlamlı söz ise tahmin edileceği gibi genel anlamda şiir, özel anlamda poetik hikmet anlamına gelmektedir. Eserinin adından ve ilk beyitten anlaşılacağı gibi Dâî'nin hikmeti, bir vasiyet veya nasihat hikmetidir. Nasihat hikmetini içeren şiiri kim öğrenirse öğrensin, nasihat hikmetini kim söylerse söylesin, onu bilen kimse akıllı kimsedir. Çünkü poetik hikmetin neşri, bizatihi cevherdir, onun nazmı/biçimi incidir. Yine Ahmet Dâî'ye göre poetik hikmeti bilen kimse Çin'de ilmi bulandır, hakikati ortaya koyandır (muhakkik), özetle o bilen (bilülü) kimsedir. Ahmet Dâî poetik hikmeti bilen kimseyi şöyle ifade etmektedir.

*“Kimün kim ilm ile hikmet işidür
Dükeli halk anuñ sözün işidür.
Şu kim istedi buldı ilmi Çin'd e
Bugün oldur muhakkik ilm içinde.
Bilenle bilmeyenler bir olur mı?
Bilüsüz hiç işe tedbir olur mı?”*

Son dizelerde yer alan “tedbir”, idare ve yönetim demektir. İslam hikmetinde üç tür yönetim vardır. Bedenin yani nefsin yönetimi, ailenin yönetimi, devletin diğer adıyla şehrin yönetimi. Ahmet Dâî'ye göre bunların yönetimi olan siyaset, bilgisiz (bilüsüz) yapılamaz. O halde ey okuyucu, iyi adın olmasını istiyorsan bilgisiz olma (Eyü ad isteseñ olma bilüsüz), ki cihanda bilinmeyen belirsiz bir adın olmasın (Cihānda olmasun aduñ belüsüz).

Ahmet Dâî otuz dokuzuncu beytinde, sözleri değeri bakımından değerlendirir ve İslam tasavvufunun “kendözü” felsefesine atıf yapar. Ona göre sözlerin beyi, beyler sözüdür. Ancak beyler sözü bir incidir, ama poetik hikmete sahip şairin kendi özü

cevherdir, mücevherdir. O bakımdan şairin dili insanların cevherinin tercümanıdır, hikmet sahibi şair gönlünde ne varsa onu keşf eyleyen kimsedir.

Akıllı Adamın Nefs Yönetimi

Ahmet Dâî insan için âdem ismini kullanır, insanın iki kulağı ama bir dilinin olduğunu, o nedenle okuyucunun gelip bu hikmet üzerine düşünmesini ister. İnsanda iki kulak bir dil olmasının hikmeti, akli olan uslu kişinin, sözü bir söylemesi, iki işitmesi içindir. Bu kimse, ilkin işin önünü ve sonunu düşünmeli sonra konuşmalıdır ki sonunda ayıp etmesin. Yani iyi bir yönetici uslu yöneticidir. Şairimiz “uslu” yöneticinin niteliklerini sayar. Buna göre uslu nefis yöneticisi, başladığı işi tamamlamalı, yaptığı ve yapacağı işi iyi olmalı, iyilik etmeli, ağırbaşlı olmalıdır. Şaire göre ağırbaşlı, beyninde akli olan ve akli işyendir.

*Ne iş kim başlasañ anı tamam it
Ki işler yüz duta saña tamāmet
Eyü olsun işüñ çün sen eyüsin
Eyüler her işüñ işler eyüsin
Sen eyelük it suya sal kim eyüdür
Zirā eyelük iden bulmuş eyüdür
Kimün kim ‘aklı var baş beynisinde
Ağır başlıdur işler beyni sinde*

Ahmet Dâî'ye göre poetik hikmeti bilen akıllı kimse, nefis yönetiminde öfkelenmez. Öfke (gazab) anında sabreder, yumuşak huylu (halîm) ve sabırlı olur. Heva İskender'ine sınırını, heves Ye'cüc'üne seddini geçirmez. Çünkü o “er”dir. Şairimiz nefis yönetiminde “er” olana şu tavsiyede bulunur.

*Er iseñ nefsiñe hey di birer de
Ki kırk aslan güci vardur bir erde
Erenler nefse meyl eyler degüldür
Şu kim nefse ider meyl er degüldür*

Nefis yönetiminde “er” olanın erdemlerinde ayıbı yoktur. Er, er deminde erdemini belirten kimsedir. O, esirgeyendir, Hâlık'ın halkına rahmet edendir. “Er”, gönül evi yıkmaz, çünkü gönül Tanrı evidir. Eserinin sonunda şairimiz kendisi üzerinden okuyucuya seslenir, nasihattan nasib alınmasını öğütler. Çünkü nasihat tutan kimse bahtlıdır, yaşta küçük olsa da nefis yönetme yolunda uludur.

*Eyâ Dâî nasihatden nasib al
Nasihahat ağudur evvel soñ bal
Nasihahat kim dutarsa bahtlıdur
Eğer yaşda kiçi yolda uludur*

İlk beyitle ifade etmemiz gerekirse, özetle akıllı er kişi, hikmet nasihati işitenler ile nasihat hikmetiyle iş edenlerdir.

